
UDK 808.62-48
Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno 21.12.1999

Ivo Škarić
Filozoski fakultet, Zagreb
Hrvatska

SOCIOFONETSKI PRISTUP STANDARDNOM NAGLAŠAVANJU

SAŽETAK

Prigodan uzorak od 55 studenata druge i treće godine studija fonetike u Zagrebu, koji su porijeklom iz raznih dijelova Hrvatske, procjenjivao je osamdesetak naglasnih oblika riječi. Na skali od sedam stupnjevu u razmaku od tjedan dana ispitanici su procjenjivali troje: I. visinu školske spreme govornika koju asocira dani naglasni oblik, II. učestalost danog lika u ispitaničkoj uporabi i III. stupanj poželjnosti danoga naglasnog oblika za opće prihvaćeni standard. Korelacije su između tih pitanja očekivano visoke. Između školovanosti i poželjnosti naglasnog oblika $r = 0.53$, a između procijenjene učestalosti i poželjnosti naglasnog oblika još i veća, $r = 0.69$. Provjeravane su brojne naglasne dvojbe, koje su ili već od prije bile otvorene ili su se ovdje prvi put postavile. Tako je ispitan stav prema preskakivanju silaznih naglasaka na proklitiku, pa je utvrđena na ponuđenim primjerima prednost nepreskakivanja. Utvrđena je također na ponuđenim primjerima prednost zadržavanja silaznih naglasaka na drugom dijelu složenica od tuđih riječi (vijadukt, televízor), ali ta prednost nije statistički znakovita na nekim drugim riječima (npr. telefon). Na nekim posuđenicama utvrđena je sigurna prednost silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima (npr. bife, birô, ambasador). U genitivu imenica u množini s nepostojanim a prednost ima dugosilazni naglasak na predpredzadnjem slogu (Slavônacā). Prema zanaglasnoj je kvantiteti iskazan indiferentan stav, ali je utvrđena prednost kratkoga -ij, koji je od latinskog -ium. Ispitanici dopuštaju da se dugi slogovni r izgovara kratko (npr. trg). Prednost daju pojednostavnjenju naglasne paradigme (npr. u kôtaru). Prednost također daju prozodijskim

likovima govornik, poslanik nad govornik, poslanik. Bolji su im silazni naglasci u dvosložnim infinitivima i preneseni naglasci pri prefiksaciji (bolje je vûći, prônâći nego vûći, pronâći). U svim tim i još nekim naglasnim dvojabama ispitanici daju prednost naglasnim oblicima za koje se i inače prosuđuje da su suvremeniji, kulturološki viši i karakterističniji za hrvatski jezik.

Ključne riječi: hrvatski jezik, naglasna standardizacija

Okolnosti hrvatskoga standarda, a napose njegova govornoga sloja, toliko su se izmijenile da je nužno pogledati što je s njime sada. On se sada, za razliku od svoga nastanka do nedavno, ne mora više boriti, ne mora ništa ni od koga izboriti. On je sada bez ičijega protivljenja opći jezik svih Hrvata u domovini i diljem svijeta. Politički je on službeni jezik svim političkim Hrvatima. Taj, dakle, jezik nema više nikakve obveze da slični nekom drugom jeziku ili da povezuje i ujedinjuje bilo koga drugoga. Zatim, stubokom su se promijenili svi komunikacijski uvjeti, a izrazito javni. Radio i televizija su mediji koji rasute raznolike govore skupljaju u homogenu smjesu. Glavno mjesto okupljanja i žarište emitiranja govornih komunikacija je Zagreb, a ne neki drugi grad. Prinos standardu nepokorivih sela nije više kao nekoć. Drukčiji je i razlog i pristup standardizaciji. Dogodio se Chomsky, koji je postavio izvornoga govornika kao mjerilo ispravnosti jezika, a ne jezik koji mjeri ispravnost govornika. Između mladogramatičarskih glorifikacija naravnih govora i nas umetnula se sociolingvistika, koja je standardni jezik istrgnula od genetske i tipološke lingvistike tako da, kako kaže Brozović, "argumenti iz jedne lingvistike nemaju upravo nikakva značenja, nikakve vrijednosti u drugim dvjema (ili trima)" (Brozović, 1996:87). U našem slučaju to znači da sve što se tiče općeg štokavskoga narječja ili njegovih posebnih govora, nema nikakve argumentacijske težine za svehrvatski standard. "Dijalekti i standardni jezici ne mogu biti ni u kakvu međusobnom odnosu, jer nisu pojave istoga reda" (isto, str. 88), a "standardni je jezik, kada je standardan, sam sebi i mjerilo i zakon i sudac." (isto, str. 93). Tomu nasuprot, hrvatski standard, koji je utemeljen na novoštokavskom, zadržan je okovan tim dijalektom, koji mu određuje gotovo sva pravila. Sve bitne crte koje opisuju novoštokavski preimenovane su u propis koji određuje svehrvatski standard, unatoč načelnim protivnim tvrdnjama.

Sto se govornoga sloja hrvatskoga standarda tiče, taj nije potpuno opisan čak ni fonološki, a pogotovo fonetski, pa je to i sreća jer su tako tu fikiije manje stvrđnute. Prozodija riječi, koju su opisali Karadžić i Daničić kao srpske akcente, srećom se ne označuje u tekstovima, pa takva nije "prodrla u narod".

U ovom se ispitivanju dotičemo¹ upravo hrvatskih standardnih naglasaka riječi. Načela na kojima je utemeljena hrvatska naglasna standardizacija znana su – to je preslika novoštokavske akcentuacije. Tu postoje četiri različita naglasaka od nekadašnja dva, dugog i kratkog dinamičkoga. Ta su dva i sačuvana kad su se našli na početnom slogu u riječi, a kad su bili na kojem drugom slogu, prelazili su "oslabljeno" za slog naprijed i postajali "uzlazni" – dugi kad je ondje slog bio dug, a u kratak kad je slog bio kratak. Zato u novoštokavskom nema silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima niti uzlaznih naglasaka na jednosložnim riječima. Ispred naglašenog sloga ne može biti dugi slog, ali može biti dugih zanaglasnih slogova. Od tih načela po kojima je projektiran standardni jezik treba razlikovati načela standardnosti koja su prihvaćena u procesu standardizacije, tj. načela koja, kako

¹ Množinski oblik u ovom tekstu nije stilem nego označuje da se ovo ispitivanje provodilo u sklopu istraživačkoga projekta, na kojemu su suistraživači još i dr. sc. Đurđa Škavić i dr. sc. Gordana Varošanec-Skarić.

kaže Katičić, "omogućuju valjano i svjesno snalaženje u stečevini... (i kojih) poznavanje omogućuje razumno i svrhovito ophođenje s vrijednostima što ih je namirala jezična standardizacija onakva kakva je potekla i time postala nezaobilaznom sociolingvističkom činjenicom." (Katičić, 1996:175). Ta razlika između polaznoga projekta i ostvarenoga sustava u nas se najčešće skriva iza naziva "klasična" norma i "uporabna" ili implicitna norma, pa bi se, a da se pri tom ne iznevjeri značenja, gotovo svugdje u tekstovima gdje su pojmovi *klasična norma* moglo supstituirati sa *standardološko plansko nastojanje*, a *uporabna norma* sa *stvaran standardni jezik*. Po ugledu na Engleze bilo bi dobro govoriti o "prihvaćenom izgovoru" (*received pronunciation – RP*), i to prihvaćenom ne samo od stručnjaka i politike, nego i od korisnika.

Da bi bilo koja crta standarda bila prihvaćena, kao prvo mora biti prihvatljiva, a to neizbježno znači da mora postojati motiv za to prihvaćanje. Motiva su glavna dva. Prvi, to je težnja za što boljim komuniciranjem sa svima govornicima u zajednici kojima je taj jezik zajednički, i samo s njima. Drugi, to je želja za upravo tom nekom crtom, a ne za nekom drugom. A u želji su zbog brojnih i ne uvijek dokučivih razloga, uočljive one crte koje su više "naše" i koje na sociokulturnoj ljestvici stoje više.

U prijašnjim smo nekim radovima već upozoravali na raskorake između polaznih naglasnih standardoloških načela i jezične stvarnosti (Škarić i dr., 1987; 1996a; 1996b). Čudili smo se i ustrajanju na "klasičnim" polazištima unatoč evidentnostima, primjerice Anićevu izbjegavanju sufiksa -izam unatoč takvoj verificiranosti (Anić, 1968/69) ili Vukušićevu neusudivanju da silazne naglaske na nepočetnim slogovima utvrđene u gotovo svih svojih informanata prihvati, već ih s logikom "ipak ne" odbacuje i skreće u uzlazne (Vukušić, 1984; 1993). Pod egidom *quieta non movere* jeziku se ne dopuštaju pomaci, pomaci k sebi, i to u ovim preburnim vremenima. A pretek ima primjera koji pokazuju kako unatoč svim koprcanjima jezik nam ipak ostaje u čvrstom "vučjem" zagrizu. A ništa nije jednostavnije nego sveopćem hrvatskomu pristupiti kao činjenici, a ne kao fikciji. Potrebno ga je samo pratiti u stopu i fiksirajući mu trag pomagati u određivanju smjera kamo mu je dalje kretati.

U ovom smo se istraživanju usmjerili upravo na mjerenje nekih motiva koji mogu usmjeravati naglasnu standardizaciju. Ispitali smo (1) indeksno značenje ponudenoga naglasna riječi kao znaka o visini školske spremne govornika, (2) prosudbu o učestalosti uporabe naglasnih inačica i (3) sudove o njihovoj poželjnosti. Postupili smo ovako. Prigodni uzorak od 55 studenata druge i treće godine fonetike koji su prosuđivali na skali od sedam stupnjeva naglasnu osobinu odslušane riječi prema trima uputama: 1. Prosudi da li bi tako naglasio tu riječ netko tko je posve neuk (1)... ili tko je visoko školovan (7). 2. Ja tako nikad ne bih naglašavao u svom govoru (1)... meni je posve normalno tako naglašavati (7). 3. Izrazito mi se ne sviđa da se u hrvatskom standardu tako naglašava ta riječ (1)... želio bih da se prihvati za standard takvo naglašavanje (7). U jednom se slušanju procjenjivala samo jedna osobina, a razmaci između ocjenjivanja bili su tjedan dana. Snimljene su riječi u neutralnoj interpretaciji izgovarale dvije osobe vrlo

vješte i pouzdane u iščitavanju konvencionalnih prozodijskih znakova. Tri su fonetičara akcentologa to snimanje nadzirali. Iz podataka o mjestu podrijetla naših 55 ispitanika, o mjestu njihova najdužega življenja te o mjestu podrijetla njihovih roditelje iscertana je karta Hrvatske (i BiH gdje su Hrvati gušće naseljeni), gotovo posvuda podjednake gustoće točaka. Po tome naš uzorak ispitanika, premda prigodan, podosta "demokratično" zastupa svehrvatski jezik. Studentska kulturna razina i studijsko fonetičarsko usmjerenje pretpostavlja jači od prosječnoga utjecaj naših ispitanika na standardizacijske procese u budućnosti. Nije zanemarivo ni to što su u našem uzorku pretežno bile studentice, čije je potencijalno djelovanje na oblikovanje "materinskoga" jezika u obiteljskom i školskom okviru nesumnjivo jako. Broj od 55 ispitanika dostatan je za ovakav tip ispitivanja.

U pojednostavljenoj pretpostavci tri bi ispitivane osobine na skali od 1-7 trebale biti korelativne, jer se može razumno očekivati da je ono što se povezuje s višim školovanjem studentima fonetike i češće kao jezična uporaba te da je to u većem stupnju poželjnosti za standard. Utvrđene korelacije i jesu vrlo visoke. Usporedba prosjeka od naših 86 naglasnih ponuda daje korelacije između prvog i drugog pitanja $r=0,65$, između prvoga i trećega $r=0,81$, a između drugoga i trećega čak $r=0,94$ (!). Napominjemo da se ispitanici nisu mogli sjećati kako su svih 86 riječi ocjenjivali prije tjedan dana. (Korelacije, ne prosjeka, nego svih početnih ocjena kojih je za svako ispitivanje bilo 55×86 , tj. 4730, iznosi za 1. i 2. ispitivanje $r=0,43$, za 1. i 3. $r=0,53$, za 2. i 3. $r=0,69$.) Te korelacije potvrđuju pretpostavku, ali i pokazuju nešto manji sklad između procjene o školovanosti govornika i stupnja poželjnosti naglasaka nego što je između ispitanika uobičajenoga naglašavanja i stupnja poželjnosti standardnoga oblika.

Naglašene riječi koje su stavljene u provjeru za hrvatski su naglasni sustav važne jer su to primjeri koji induciraju široke kategorije.

I. Prenošnje silaznih naglasaka s akcentogene riječi na proklitiku u općem se hrvatskome nikad nije redovito ostvarivalo, pogotovu ne ono novo, tzv. oslabljeno. Ne prenosi se redovito niti s kraćih riječi (Buzina, 1987), što uzaludno preporučuju ortoepske upute. Na našim smo ispitanicima provjeravali dva primjera: *u školu* i *u grad* (Tablica 1). Rezultate dajemo ovdje i dalje u tablicama na kojima su ispisane prosječne ocjene ispitanika označene sa \bar{x} , veličine testa razlike označene sa t_r i to za sva tri ispitivanja, tj. I. – o procjeni školske spremne govornika, II. – o učestalosti rabljenja naglasaka i III. – o poželjnosti uvođenja u standard toga načina naglašavanja.

Ispitanici ne razlikuju suglasno školsku spremu govornika ako on prebacuje ili ne prebacuje naglasak. Međutim, cijene da oni sami uglavnom ne prebacuju naglasak, i u tome je razlika znakovita (0,00), kao i u izraženoj želji da se propiše neprebacivanje. Takav je sud suvremenoga mladoga hrvatskoga studentskoga naraštaja unatoč činjenici što prihvaćaju jekavski štokavski standard, koji ima u temeljima ijekavsko narječje, gdje se silazni naglasci redovito prenose na proklitiku, za razliku od ekavskoga štokavskoga, koji nije polazište hrvatskoga standarda, u kojemu se preskakivanje redovito ne događa (Peco, 1991:82).

Tablica 1. Prenošenje silaznih naglasaka na proklitiku
Table 1. Shift of the falling accents to the proclitic

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
u škōlu	4.58		6.16		5.66	
		51.55		0.00		0.00
ù škōlu	4.80		2.79		3.64	
ũ grād	4.95		2.93		3.98	
		65.59		0.00		0.01
u grād	4.78		6.00		5.67	

Tablica 2a. Naglasak na početku drugog dijela složenice
Table 2a. Accent on the beginning of the second half of the compound

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
viiādukt	3.65		1.75		2.60	
		2.90		0.00		0.00
viiadiikt	4.45		6.14		6.22	
televīzor	2.33		1.25		1.15	
		0.00		0.00		0.00
televīzor	4.73		6.23		6.08	
telefōn	3.29		4.43		4.30	
		0.00		0.49		36.28
telefōn	5.00		3.04		3.87	
telefōn	3.89		2.71		3.55	
		8.98		0.05		11.93
telefōn	3.29		4.43		4.30	
telefōn	3.89		2.71		3.55	
		0.14		46.17		48.11
telefōn	5.00		3.04		3.87	

2. I silazni naglasci na nepočetnim slogovima u riječi stara su otvorena pitanja. Dopuštali su ih u složenicama i Karadžić i Daničić (Peco, 1991:82, 83). Ostalo je sporno jesu li ti naglasci dopustivi samo iznimno u uporabnoj normi (Anić, 1968/69; Vukušić, 1984; 1993) ili je pravilo, a ne iznimka, da su u općem hrvatskom jeziku silazni naglasci dopustivi na bilo kojem slogu u riječi (Škarić i dr., 1987; 1996a; 1996b).

a) Silazni naglasak na početku drugog dijela složenice (Tablica 2a).

Dva naglašavanja riječi *vijadukt* ne razlikuju pouzdano, prema sudu naših ocjenjivača, govornike po razini školovanosti, premda nešto više školovanje pripisuju onima koji govore *vijadūkt*. Ispitanici su pak posve sigurni da ih većina upravo tako govori i izrazito bi željeli da se kao standard utvrdi upravo takvo naglašavanje – *vijadiukt*. Riječ *televizor* češće izgovaraju s naglaskom *televīzor* i žele da tako bude u općem hrvatskome standardu, a taj im je naglasak i "školovaniji". Naglasak *telefōn* nema tu prednost, dapače, statistički su znatno školovaniji oni koji govore *telefōn*, premda sami ispitanici nešto češće govore i statistički neznakovito više žele *telefōn*. Kratkosilazni naglasak na prvom slogu (*tīelefōn*) nema prednosti pred drugim načinima naglašavanja te riječi. Ispitane tri riječi nisu upozorile na jedan nedvojbjen naputak, pa preostaje da se naglašavanje složenica određuje od riječi do riječi, od tudih i od domaćih osnova. Ipak, utvrđeno je dosta – da je silazan naglasak sasvim dopustiv na nepočetnom slogu i osporena je opća prednost sporoga naglasaka na posljednjem samoglasniku prvog dijela složenice.

b) Vrlo su česti silazni naglasci na nepočetnim slogovima u posudenicama o čemu se već pisalo i čak polemiziralo (Vukušić, 1993, Škarić i dr., 1987; 1996a; 1996b; Vukušić, 1996a). Budući da smo u spomenutim prijašnjim radovima ustvrdili kako u općem hrvatskom postoji otvorena mogućnost, i to načelna, silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima u riječi, ali da je to iz jezičnih razvojnih razloga u novoštokavskom rijetka pojava pa se posudenice u postupku usvajanja mogu naglasno analogizirati prema glavnini riječi, otvaraju se barem dvije naglasne mogućnosti pri prijehu posudenica – s očuvanim izvornim mjestom dinamičkog naglasaka ili s prebačenim naglaskom naprijed, tj. sa "štokavizacijom" toga naglasaka, što je jedno i drugo u duhu hrvatskog jezika. Ipak, ne zna se unaprijed kako je prevagnulo u kojoj riječi. Mi smo ispitali samo jedan malen uzorak, ali vrlo učestalih riječi, i to riječi *student*, *ambasador*, *bife*, *biro* te dodatno još toponime *Slavonija* i *Dalmacija* (Tablica 2b).

Naglasak *studēnt* našim je ispitanicima nešto bliži, premda statistički neznakovito, ali oni procjenjuju da je izgovaranje *student* znak veće školovanosti. Riječi naglašene *bifē*, *birō*, *ambasādor* imaju statistički znakovitu prednost u uporabi naših ispitanika i u želji da budu tako standardizirane, dok prednost u školovanju nije statistički izražena. Što se tiče naših naziva *Dalmacija* i *Slavonija*, za koje neki smatraju da bi se trebale naglašavati s dugosilaznim u sredini riječi, tj. *Dalmācija*, *Slavōnija*, Vratović (1994:111) predlaže naglaske *Segēsta*, *Libērtas*, *Panōnija*, *Dalmācija*, *Kroācija*, podaci ne pretežu izrazito na neku

Tablica 2b. Naglasci u posudenicama i toponimima
Table 2b. Accents on the loan-words and toponyms

Izgovorene riječi	I		II		III	
Words	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
studĕnt	4.55		4.98		4.74	
stŭdent		0.02		0.84		79.28
stŭdent	5.78		3.80		4.85	
ambāsador	4.55		2.14		3.15	
ambasādor		0.68		0.00		0.00
ambasādor	5.55		6.36		6.20	
bifĕ	5.15		5.52		5.21	
bĭfĕ		0.47		0.00		0.00
bĭfĕ	4.13		2.75		2.76	
birō	4.04		4.96		4.91	
bĭro		8.32		0.00		0.01
bĭro	4.62		3.11		3.34	
Slavōniia	3.33		4.00		3.72	
Slāvōniia		0.00		47.45		0.03
Slāvōniia	6.25		4.34		5.29	
Dālmāciia	5.47		4.05		4.96	
Dalmāciia		0.00		80.26		4.01
Dalmāciia	3.58		3.93		4.04	

stranu, osim što ispitanici za obje riječi smatraju da prenesen naglasak govore školovaniji ljudi.

c) Ispitali smo uzorke pridjeva prema stranim riječima, i to *filozofski* i *medicinski* (Tablica 2c).

Podaci pokazuju, što je i očekivano, da se pridjevske posudnice u većem stupnju nego imenice analogiziraju prema glavnini domaćih pridjeva, pa je u objema riječima silazni naglasak u središtu riječi nisko ocijenjen u svima trima pitanjima. Znatno je bolje ocijenjen i čelni naglasak, tj. neoslabljeno prebačen na prvi slog, s time da se oslabljeno prebacivanje pripisuje nešto višoj školovanosti.

d) Posebno su zanimljivi oblični i tvorbeni silazni naglasci, koji bi se mogli naći na nepočetnom slogu. Tri su takva oblična naglasaka posebno važna: 1. Gm, gdje se uzlazni pred nepostojanim *a* zamjenjuje sa silaznim (npr. *lānac* – *lānacā*), 2. Vj, gdje se uzlazni naglasak na posljednjem slogu osnove zamjenjuje sa silaznim (npr. *lōvac* – *lōvĕce*) i 3. promjena infinitivnoga uzlaznoga naglasaka u

Tablica 2c. Pridjevi prema stranim riječima
Table 2c. Adjectives derived from foreign words

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
medicinski	2.18		2.50		1.83	
		0.00		16.42		0.61
medicinski	4.53		1.98		2.75	
medicinski	2.18		2.50		1.83	
		0.00		0.00		0.00
medicinski	4.89		5.32		5.15	
medicinski	4.53		1.98		2.75	
		31.61		0.00		0.00
medicinski	4.89		5.32		5.15	
filozofski	4.67		2.09		3.00	
		0.16		0.00		0.00
filozofski	5.78		6.23		6.25	
filozofski	4.67		2.09		3.00	
		0.00		2.73		0.00
filozofski	1.67		1.46		1.57	
filozofski	5.78		6.23		6.25	
		0.00		0.00		0.00
filozofski	1.67		1.46		1.57	

silazni u prezentu (npr. *pisati* – *pišem*). Prema prvom bi se moglo očekivati da u Gm u riječima, gdje naglasak nije na prvome slogu, bude u Gm silazni u sredini (npr. *jezikoslóvac* – *jezikoslôvaca*), u drugom bi se moglo očekivati da se nepočetni uzlazni naglasak metatonira u silazni (npr. *jezikoslôvce*), a u trećem slučaju, kada naglasak nije na početnom slogu, silazni bi se naglasak mogao naći također na nepočetnom slogu u prezentu (npr. *pretrésati* – *pretrčsam*, *polemizírati* – *polemizíram*). Postojeće norme propisuju da se u tim slučajevima naglasci prebacuju naprijed, i to oslabljeno za jedan slog u prvom i tećem slučaju, a neoslabljeno za prvi slog u drugom slučaju. Uporaba, čini nam se, ne slijedi slijepo tu normu. Ovdje smo ispitali samo dva primjera, Gm *Slavonaca* i *Dalmatinaca* (Tablica 2d). Kako postoji mišljenje (Vukušić, 1984) da bi se mogao učiniti kompromis između onoga što jest i onoga što se zahtijeva, predlaže se da naglasak ne mijenja mjesto, nego da se preoblikuje u uzlazni (kao, i tako to neće nitko opaziti). Zato smo ispitali i taj naglasni oblik.

Tablica 2d. Oblični naglasci
Table 2d. Inflectional accents

Izvorne riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x} *	tr
Slavónaca	4.16		2.32		2.64	
		1.19		0.00*		0.00
Slavónaca	5.00		5.13		4.86	
Slavónaca	2.64		2.34		3.02	
		0.00		0.00		0.00
Slavónaca	5.00		5.13		4.86	
Slavónaca	2.64		2.34		3.02	
		0.00		96.09		35.00
Slavónaca	4.16		2.32		2.64	
Dalmatínaca	2.98		1.59		1.53	
		0.00		0.00		0.00
Dalmatínaca	5.25		5.55		5.74	
Dalmatínaca	2.36		2.86		2.59	
		0.00		0.00		0.00
Dalmatínaca	5.25		5.55		5.74	
Dalmatínaca	2.36		2.86		2.59	
		5.99		0.04		0.22
Dalmatínaca	2.98		1.59		1.53	

U obama primjerima nedvojbeno su naši ispitanici dali standardizacijsku prednost silaznim naglascima na izvornome mjestu, tako oni najčešće govore i tako, smatraju, govore ljudi koji su prema njihovu sudu školovaniji. Vrlo je slabo ocijenjeno ono "kompromisno" rješenje, što, usput, pokazuje da naši ispitanici vrlo dobro čuju naglaske. Ti se podaci slažu s prijašnjim ispitivanjima (Vukušić, 1984; Škarić i dr., 1987).

3. Skupina dvosložnih infinitiva, koja je prema Karadžiću i Daničiću imala uzlazni naglasak, npr. *doći*, *naći*, *vući*, *trésti*, *pèći*, *rèći* itd., pa odatle i *pronaći*, *povući* itd., danas na širokom prostoru (Peco, 1991:81), a prema Vukušiću (1993) u zapadnom novoštokavskome, najčešće ima silazne naglaske, koji onda pri prefigiranju prelaze na prefiks. Ispitali smo odnos prema tom naglašavanju na riječima *vući*, *doći* i *pronaći* (Tablica 3).

U svima trima parovima na tri pitanja uvijek je prednost silaznoga naglašavanja, odnosno preskočenoga naglaska na prefiks. Ta je prednost najizrazitija u riječi *pronaći*, valjda i zato što se tu razlika izvornoga tona očituje

kroz različito mjesto naglasaka. Riječ *doći* nešto se slabije razlikuje nego riječ *vući*, pogotovo u procjeni visine školske spreme govornika.

Tablica 3. Dvosložni infinitiv sam i s prefiksom
Table 3. Two-syllable infinitive with and without prefix

Izgovorene riječi	I		II		III	
Words	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
vūći	4.82		5.00		5.28	
		3.29		0.02		0.15
vući	4.02		3.50		3.94	
dōći	4.38		3.64		4.40	
		96.09		1.97		7.50
doći	4.40		4.64		5.11	
pronaći	2.53		3.38		3.09	
		0.00		1.28		0.00
pronaći	6.00		4.50		5.51	

4. Jedno od važnijih pitanja hrvatske standardne prozodije pitanje je zanaglasnih dugih slogova. Prijašnja su istraživanja pokazala kako u urbanom govoru razlikovanje dugih i kratkih slogova nestaje (Magner i Matejka, 1971). Mi smo stoga ustvrdili (Škarić i dr., 1998; Škarić, 1999) da se razlikovanje zanaglasne kvantitete svehrvatski može tolerirati, ali ne i propisivati kao obvezatno, osim možda onih duljina koje se u sinkroniji osjećaju kao ispražnjen u jakosti dugi naglasak zbog trenutačne preoblake riječi (npr. u *vući* – *povući*, *grad* – *ti grad*, *dječaka* – *dječak*).

Ispitali smo uzorak od dvije riječi ž. r. u Gj i jedan primjer prezenta, što su primjeri etimoloških duljina, koje u sinkroniji nisu motivirane (Tablica 4a).

Prezentsku zanaglasnu duljinu ispitanici povezuju u ispitivanom primjeru s višom školom, ali što se tiče čestote njezine uporabe i standardološke želje potpuno su ravnodušni. Što se tiče genitiva jednine imenica e-vrste, veću je ili manju prednost na sva tri pitanja imao kratki genitivni nastavak *-e*. U svakom slučaju ti podaci ne govore o tome da naši ispitanici fonetičari ne čuju razliku kvantitete, što pokazuje znakovito razlikovanje prema školskoj spremi u riječi *činiš*, nego da njima ta razlika nije važna.

b) To potvrđuje i konzistentan odnos prema duljini u riječi *natrij*, gdje su se vrlo jasno opredijelili za kratki slog *-ij* (Tablica 4b).

Podaci sugeriraju generalizaciju prema kratkom morfemu *-ij* u svim riječima koje ga imaju prema latinskom *-ium* (Vukušić, 1996a). Dug slog u jezičnoj svijesti suvremenih govornika nije više zamjena za dvoslog, ako nisu u živoj vezi sa srpskim standardom.

Tablica 4a. Zanaglasni dugi slogovi
Table 4a. Postaccentual long syllables

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
činiš	5.64		4.25		4.37	
		0.00		83.25		85.75
činiš	3.60		4.16		4.45	
bez vòde	4.64		4.93		4.68	
		6.90		0.04		2.29
bez vòdĕ	4.04		3.54		3.76	
bez nàde	5.04		4.16		4.85	
		59.04		4.19		4.83
bez nàde	5.20		4.96		5.58	

Tablica 4b. Zanaglasni sufiks -ij
Table 4b. Postaccentual suffix -ij

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
nātrii	5.83		5.95		6.02	
		0.00		0.00		0.00
nātrīi	4.09		3.48		3.66	

5. U nas se slogovni *r* tradicionalno prozodijski opisuje kao i svaki drugi samoglasnik. Taj *r* ima dvije realizacije. Prva je slijed nekoga samoglasnika, u dijalektima najčešće neutralnoga *šva*, ali i *a* i *e*, kako se u starini to i pisalo, te suglasnika *r* iza njega. Druga je mogućnost ostvarivanje kao treptavi samoglasnik *ṛ*. Takav slogovni *ṛ* s produljenim treptavim izgovorom, budući da ga nije bilo u organskim govorima, nego se umjetno uvježbavao, shvaćen je kao stilem za patetičnu izražajnost (*krrrv*, *crrrn*), što je, dakako, isključivalo duljenje u standardnoj neutralnoj ulozi. Sam neutralni samoglasnik *šva* u mnogim našim govorima može biti samo kratak, pa zbog tih razloga mnogi imaju slogovno *r* samo kratko. Ispitujući tri riječi – *crtež*, *trg* i *prvi* – pokušali smo dobiti nekakav početni kvantitativni uvid u to stanje (Tablica 5)

Opća je slika prevladavanje pokraćnja samoglasničkoga dugoga *r*. Ipak, taj je smjer posve izrazit na sva tri pitanja samo za riječ *prvi*, a za riječi *crtež* i *trg* prednost kratkoga *r* nije znakovita, dapače za dugi se *r* u *trg* znakovito vezuje viši stupanj školovanosti. U svakom slučaju ta sondaža pokazuje da smo naišli na problem koji realno postoji u procesu spontane standardizacije i koji stoga treba pratiti i detaljnije ispitivati.

Tablica 5. Dužina slogovnog *r*
Table 5. Length of syllabic *r*

Izgovorene riječi Words	I.		II.		III.	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
cr̄tež	4,31		3.71		4,79	
		2,26		0,19		33,83
cr̄tež	5,07		4,98		5,17	
tr̄g	3,71		4,41		4,83	
		0,00		67,96		62,50
t̄rg	5,27		4,21		4,61	
p̄r̄vi	3,69		2,89		3,41	
		0,00		0,00		0,00
p̄r̄vi	5,42		5,11		5,60	

6. Ovdje smo također tek naznačili problem različitoga naglašavanja prefigiranih imenica ženskoga roda od glagola. Ispitali smo dvije riječi *predstava* i *zastava*, koje se govore s dugim i kratkim silaznim naglaskom (Tablica 6).

Tablica 6. Prefigirane imenice ženskog roda na *-a*
Table 6. Prefixed feminine nouns ending in *-a*

Izgovorene riječi Words	I.		II.		III.	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
p̄r̄edstava	5,33		5,86		5,98	
		0,22		0,00		0,00
p̄r̄edstava	4,22		4,13		4,15	
z̄astava	3,69		3,70		4,09	
		0,00		0,00		0,00
z̄astava	5,95		5,52		6,17	

Na sva tri pitanja dana je prednost kratkom naglasku u *p̄r̄edstava* i dugom u *z̄astava*. Očito je da je to još jedno od naglasnih zbivanja koje se tek stabilizira u općem hrvatskome.

7. a) Provjerili smo i duljinu posljednjeg sloga u nekim posudenicama iz francuskoga, i to u riječima *bife* i *biro*. U izvornom su jeziku to nesumnjivo kratki samoglasnici. Pri preuzimanju tih i sličnih riječi mogla je utjecati njihova kraćina, pa su se mogli preuzeti kao kratki, ili je mogla pretegnuti zatvorenost tih

samoglasnika, koja se u nekim hrvatskim dijalektima, napose štokavskima, potpuno povezuje s duljinom, čak i kad ona nije ostvarena, pa su se ti slogovi mogli čuti kao da su dugi. Zato se prema tom štokavskom "uhu" te riječi u priručnicima bilježe s duljinom, naglasnom ili zanaglasnom (Klaićev Rječnik stranih riječi bilježi *bifē*, *bīro*, *bīdē*, *màkrō* i sl.). Ispitali smo riječi *bife* i *biro* (Tablica 7a).

Tablica 7a. Duljina posljednjeg sloga u posuđenicama iz francuskoga
Table 7a. Length of the last syllable in French loan-words

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
<i>bifē</i>	5.15		5.52		5.21	
		4.55		12.41		26.73
<i>bife</i>	4.49		4.91		5.62	
<i>birō</i>	4.04		4.96		4.91	
		0.54		0.00		0.04
<i>birō</i>	3.13		3.11		3.43	

Za riječ *bife* nije utvrđena znakovita prednost neke od dviju inačica, dok je u riječi *biro* izražena prednost dugoga sloga.

b) Postoji također kolebanje u duljini sloga sufiksa *-ent* ili *-ant*, koji je u izvornome latinskome kratak, ali se može preoblikovati u dugi i zbog suglasničke skupine (sonant i pravi konsonant) koja ga slijedi. Do sada se u priručnicima nalazi ubilježen kratki slog, ali je u živoj uporabi i dugi. Zato smo ispitali riječ *student* (Tablica 7b). Utvrđena je prednost kratkoga sloga, premda ne izrazita.

Tablica 7b. Duljina sufiksa *-ent*, *-ant* u riječima latinskog porijekla
Table 7b. Length of the suffixes *-ent*, *-ant* in words of Latin origin

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
<i>studēnt</i>	3.67		3.73		3.73	
<i>studěnt</i>	4.55		4.98		4.74	

8. O pojednostavljenju naglasne paradigme, o čemu se u gramatikama piše u dodatku pravila malim slovima (npr. Babić i dr. 1991:506: "sve se više gubi u književnom jeziku" razlika naglasaka u dativu i u lokativu), svjedoče i rezultati naših ispitivanja. Na kušnju smo stavili riječi *u vrtiću*, *u kotaru* i *čavlića* (Tablica 8).

Tablica 8. Pojednostavljene paradigme
Table 8. Simplified paradigms

Izgovorene riječi Words	I.		II.		III.	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
u vrtiću	2,40		1,71		1,82	
		0,00		0,00		0,00
u vrtiću	5,29		5,79		5,86	
u kotāru	5,04		6,09		5,55	
		0,00		0,00		0,00
u kotāru	3,49		1,93		3,26	
čavlića	4,95		4,95		5,17	
		0,00		0,00		0,00
čavlića	2,16		1,68		1,81	

U svim tim trima primjerima na sva tri pitanja dobivena je vrlo velika razlika u korist pojednostavljene paradigme, tj. u korist naglasaka u kosim padežima prema onom iz nominativa. Nedvojbenost tih rezultata sugerira izmjenu normativne upute u priručnicima, koja bi trebala stajati kako je redovno "u književnom jeziku" naglasak u kosim padežima kao i u nominativu, a da se promjena naglasaka "čuje" u nekim štokavskim dijalektima kao normalna pojava u njima.

9. Ispitali smo i jedan primjer prefiguriranoga glagola, koji se pojavljuje sa sporim naglaskom na prefiksu i sa sporim naglaskom na osnovnoj riječi, gdje bi se razvojno taj naglasak morao nalaziti zato što je stari naglasak bio, a i danas je u čakavskom, na zadnjem slogu osnove, npr. *igrāt* (sličan su problem ispitali Škavić i Varošaneć-Škarić, 1999).

Ispitanici češće govore *odigrati* nego *òdigrati*, ali tom naglasnom liku ne daju izrazitu prednost. Neznatno višu školsku spremu, prosuduju, ima preskočeni naglasak. (Tablica 9).

Tablica 9. Prefigurirani glagol *odigrati*
Table 9. Prefixed verb *odigrati*

Izgovorene riječi Words	I.		II.		III.	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
odigrati	4,71		5,54		5,15	
		5,14		0,00		13,28
òdigrati	5,35		3,80		4,51	

10. Ispitane su provjere radi naglasne inačice dviju riječi, za koje je široko poznato da se one drukčije naglašavaju u hrvatskome i u srpskome. To su bile riječi *ljubičica* i *papričica* (Tablica 10).

Tablica 10. Naglasak sufiksa *-čica*
Table 10. Accent on the suffix *-čica*

Izgovorene riječi Words	I.		II.		III.	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
ljubičica	3.05		2.84		2.55	
		0.00		0.01		0.00
ljübičica	5.09		4.75		5.15	
papričica	5.91		6.23		6.42	
		0.00		0.00		0.00
papričica	2.16		1.34		1.36	

Rezultati su vrlo izraziti i u očekivanom smjeru; naglasak *-čica* vrlo se odlučno odbija jer tako ne govori u nas školovani svijet, tako ispitanici ne govore i ne žele da se takvo što propiše za hrvatski standard. To je zapravo bio test kojim se nastojalo provjeriti naše ispitanike na kojem su oni izvrsno prošli.

11. Ispitali smo niz riječi koje imaju u široj uporabi dva načina naglašavanja – naglašavanje na prvome slogu i na pretposljednem slogu. Ispitali smo riječi a) *govornik* i *poslanik*; b) *književnost*; c) *festival* i *autobus*. Za prve dvije riječi na *-nik* kaže se u gramatici (Babić i dr., 1991:213, t. 706) da je prije redovito naglasak bio na pretposljednem slogu, ali da takav više nije plodan. Naglašavanje riječi *književnost* bilo bi nešto sustavnije s *-évnost*, a za riječi *festival* i *autobus* Klaić u Rječniku stranih riječi ima dva naglaska.

Tablica 11a. Naglašavanje riječi *govornik* i *poslanik*
Table 11a. Accents on the words *govornik* and *poslanik*

Izgovorene riječi Words	I.		II.		III.	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
govòrnĭk	5.78		4.39		5.43	
		0.00		41.55		0.02
gòvornĭk	4.00		4.02		3.77	
pòslanĭk	2.95		3.02		3.43	
		0.00		0.15		0.05
poslànĭk	6.16		4.45		5.04	

Za obje se te riječi ispitanici odlučuju u prilog klasičnijega načina naglašavanja, tj. kao *govornik* i *poslanik*, premda im je *govornik* u njihovoj govornoj uporabi podjednako čest s obadva naglasaka (Tablica 11a).

Veliku prednost ispitanici na sva tri pitanja daju naglašavanju *književnost* (Tablica 11b). Odgovori na pitanja pod a) i b) pokazuju da naši ispitanici ne ocjenjuju s kriterijem lokalnosti ili kolokvijalnosti, nego da imaju svoj stav u kojemu je ugrađen pozitivan odnos prema višem stilu.

Tablica 11b. Naglašavanje riječi *književnost*
Table 11b. Accents on the word *književnost*

Izgovorena riječ Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
književnost	3.85		1.86		2.40	
		0.00		0.00		0.00
književnost	5.55		5.88		6.19	

Tablica 11c. Naglašavanje riječi *festival* i *autobus*
Table 11c. Accents on the words *festival* and *autobus*

Izgovorene riječi Words	I		II		III	
	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr	\bar{x}	tr
festīval	4.13		2.71		3.51	
		0.00		0.73		0.02
festīval	5.64		3.84		5.17	
autobus	4.49		4.29		5.51	
		33.22		13.41		2.22
autobus	4.13		4.95		4.57	

Obje naglasne inačice slabo razlikuju naši ispitanici, uz neznatno veću želju za naglašavanje *festīval* i *autobus* (Tablica 11c), što i Klaić stavlja na prvo mjesto, pa i to naše ispitanike potvrđuje kao kompetentne.

ZAKLJUČAK

Ovo je istraživanje u cijelosti u području jezičnoga opisa, i to opisa nekih pojava u naglašavanju riječi u svopćem hrvatskom implicitnom standardu, koji je sada nama na očigled u jednoj fazi dovršavanja. Tom smo opisu pristupili tako da smo neke naglasne likove stavljali na provjeru sucima kompetentnim za opći hrvatski. Oni su činili dovoljno brojnu i u umnogome reprezentativnu skupinu korisnika hrvatskoga standarda. Njihovu kompetentnost jamči to što su studenti, što su po studiju orijentirani prema problematici govora, što su iz raznih krajeva

hrvatske i što su u visokom stupnju urbanizirani. Ti su suci svaki ponudeni naglasni lik procjenjivali prema tome koliko ga učestalo sami upotrebljavaju, prema stupnju školovanosti zamišljenoga govornika koji rabi pojedini naglasni lik i, najvažnije, procjenjivali su svoju želju za određenim govornim oblikom u općem hrvatskome. Riječju, oni su procjenjivali kako bi bilo normalno i poželjno da Hrvati govore na svojem zajedničkom jeziku. Dakako, normalno i norma nije isto. Među tim dvama pojmovima razlika je bitna i često nepremostiva. U životu pak, pa i u životu jezika, kad se norme suprotstavljaju normalnome, život svejedno normalno teče, ako to što je normalno nije pogubno. Na primjer, u Zagrebu postoji most, most zvan Most slobode, koji već dugi niz godina povezuje živim prometom sjeverni i južni Zagreb, pa i sjevernu s južnom Hrvatskom. Taj most međutim, kažu, još nema uporabne dozvole. U Zagrebu postoji i jedan stari most, zvan Savski most, koji ima građevinsku dozvolu, ali kojim sada prolaze tek rijetki dokoni šetači i najbliži mu susjedi. Neka nam ga i dalje, i takvo ga, ali dopustimo i Mostu slobode, koji se već uvelike dokazao kao pouzdan i prikladan, da i dalje povezuje živom komunikacijom dijelove Hrvatske.

REFERENCIJE

- Anić, V. (1968/69). O jednom akcenatskom procesu u različitim službama književnog jezika. *Jezik* 16, 3, 84-89.
- Babić, S., Brozović D., Moguš M., Pavešić S., Škarić I. i Težak S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU - Globus.
- Brozović, D. (1996). Sociolingvistika prema genetskoj i tipološkoj lingvistici. *Suvremena lingvistika* 41-42, 87-94.
- Buzina, T. (1987). Ortoepska odstupanja u televizijskim dnevnicima. *Govor* IV, 2, 153-162.
- Katičić, R. (1996). Načela standardnosti hrvatskoga jezika. *Jezik* 43, 5, 175-182.
- Magner, T. F. i Matejka L. (1971). *Word Accent in Modern Serbo-Croatian*. University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Peco, A. (1991). *Osnovi akcentologije Srpskohrvatskoga jezika*. Naučna knjiga, 5. izdanje. Beograd: Naučna knjiga.
- Škarić, I., Babić Z., Škavić Đ. i Varošaneć-Škarić G. (1987). Silazni naglasci na nepočetim slogovima riječi. *Govor* IV, 2, 139-151.
- Škarić, I., Škavić Đ. i Varošaneć-Škarić G. (1996a). Kako se naglašavaju posudennice. *Jezik* 43, 4, 129-138.
- Škarić, I., Škavić Đ. i Varošaneć-Škarić G. (1996b). O naglašavanju složenica - još jednom nakon Vukušića. *Jezik* 44, 2, 66-73.
- Škarić, I., Škavić Đ., Varošaneć-Škarić G. (1998). Suvremeni svehrvatski implicitni govorni standard. *Sažeci za 3. znanstveni skup Istraživanja govora*, Zagreb, 44.
- Škarić, I. (1999). Suvremeni svehrvatski implicitni govorni standard. Knjiga sažetaka, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Osijek, 150-151.

-
- Škavić, Đ. i Varošanec-Škarić G. (1999). Neke osobitosti hrvatskoga naglasnog sustava. *Govor XVI*, 1, 25-31.
- Vratović, V. (1994). Latino-Croatia II. *Jezik* 41, 4, 109-113.
- Vukušić, S. (1984). *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*. Pula.
- Vukušić, S. (1993). O silaznom naglašavanju nepočelnog sloga. *Jezik* 40, 3, 76-79.
- Vukušić, S. (1996a). Naglasci tudica na -ij. *Jezik* 43, 5, 188-191.
- Vukušić, S. (1996b). Neprihvatljiva naglasnonormativna pravila. *Jezik* 44, 2, 63-66.
-

Ivo Škarić
Faculty of Philosophy, Zagreb
Croatia

SOCIOPHONETIC APPROACH TO STANDARD ACCENTUATION

SUMMARY

As a consequence of new theoretical views regarding language standard and the changed conditions, both communicational and political reassessment of the modern Croatian standard is required. The Croatian standard developed on the basis of štokavian dialect and meant as a common language of Croats and Serbs, it is today spontaneously formed into an all-Croatian lingua communis quite different in its speech layer from the inherited orthoepic rules. It refers, for the most part, to the word prosody where the processes of new standardization are very dynamic and should be consequently viewed and described, and to a certain extent directed, in this way. A sample of sophomores and juniors, studying phonetics at the Zagreb University, coming from different parts of Croatia evaluated about 80 accentuated word forms. On a scale of one to seven the subjects had in a week's interval to evaluate the following (I.): 1. the academic background of a speaker evoked by a given accentuated form; 2. the frequency of a given form in a subject's everyday use (II.); and 3. the degree of preference for a given form in a generally accepted standard (III.). The correlations among those issues are as high as expected. The correlation between the academic background and preference for a given form is $r=0.53$, and between the evaluated frequency of use and preference for a given form in the generally accepted standard even higher: $r=0.69$. Numerous accentuation uncertainties have been tested, not only those present before but also those that in the process of testing emerged for the first time. Hence, for example, the attitude towards shifting of falling accents to a proclitic was tested and it was established that in the given forms the preference stayed with no shifting. The preference was also established for falling accents to be on the second parts of foreign compounds (vijadukt, televizor), however the preference was not statistically significant with some words (telefon). With some loan words a stable preference for falling accents on syllables other than the initial ones (biće, birô, ambasador) was established. In the plural genitive of nouns with a fleeting a the preference was for long-falling accent on the last but two syllables (Slavonaca). The attitude towards the post-stress quality was neutral, however the preference for a short -ij was established originating from a Latin -ium. Subjects tolerate the pronunciation of the vowel r as being short (îrg). They prefer the simplified

accentuated paradigm (kōtaru). They also prefer the prosodic forms govōrnĭk, pošlanĭk to the forms govornĭk, pošlanĭk. They consider more appropriate the falling accents in two-syllable infinitives and shifted accents in pre-fixation (they consider better forms vūci, pronaći than vūci, pronaći). In all the mentioned and some other accent-related uncertainties, the subjects prefer those accentual forms that are generally considered to be more modern, more appropriate from a cultural aspect and more characteristic of the Croatian language. This research shows that such a socio-phonetic procedure of evaluation may be very useful when establishing new general pronunciation related phenomena. In the changed sociolinguistic circumstances, to start from the old rules is not the best way to deal with general Croatian pronunciation, but it is much better to observe the emerging phenomena within the pronunciation and consequently reduce dilemmas at critical points.

Keywords: *Croatian language, accentual standard*
